

ODNOS SLOVENSКИH IZSELJENCEV V KANADI DO MATIČNE DOMOVINE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Urška Strle¹

COBISS 1.02

IZVLEČEK

Odnos slovenskih izseljencev v Kanadi do matične domovine po drugi svetovni vojni²

Prispevek na podlagi arhivskih virov in sinteze obstoječe literature, ki je dostopna v Sloveniji, podaja pregledno podobo odnosov kanadskih Slovencev do svoje izvorne domovine, ki so pogojeni tako z motivi in razlogi za izselitev kot tudi z načinom doživljanja življenja v Kanadi. Poleg kolektivnih se osredotoča tudi na osebna doživljanja, ki so umeščena v sodoben politični in družbeni očrt obeh dežel, hkrati pa vsebuje nekatere razmisleke, ki jih je vredno upoštevati pri raziskovanju o izseljevanju in izseljencih. Prispevek izpostavlja nezadostnost znanstvene literature za področje slovenskega izseljevanja v Kanado in tako nakazuje številne sive lise, ki jih je – v kontekstu celotne zgodovine Slovencev in nenazadnje tudi v kontekstu zgodovine Kanade – še potrebno raziskati.

KLJUČNE BESEDE: slovenski izseljenci, begunci, povratniki, Kanada, kanadski Slovenci, domovina, 20. stoletje

ABSTRACT

The attitude of Slovenian emigrants in Canada towards homeland after the Second World War

Based on archival sources and a synthesis of existing literature available in Slovenia, the article presents a survey of the attitudes of Canadian Slovenians towards their native land, which were conditioned by the motives and reasons for emigration as well as by their experience of life in Canada. In addition to collective experiences, it is also focused on personal perspectives which are placed into the context of a contemporary political and social outline of both countries. Moreover, it contains several considerations that should be taken into account when researching emigration and emigrants. The article exposes a great shortage of scientific literature about Slovenian emigration to Canada and thus shows numerous grey areas that should be studied within the whole history of Slovenians and nevertheless also in the context of the history of Canada.

KEY WORDS: Slovenian emigrants, refugees, repatriates, Canada, Canadian Slovenians, homeland, 20th Century

¹ Strle Urška, mlada raziskovalka na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2. 1000 Ljubljana; e-mail: ursulus@yahoo.com

² Prispevek je nastal v okviru izpitnih obveznosti pri dr. Marjanu Drnovšku, nosilcu enega od predmetov na podiplomskem študiju. Za konstruktivne pripombe se mu najlepše zahvaljujem, enaka zahvala gre tudi mentorici dr. Ireni Gantar Godina in dr. Juretu Gombaču.

UVOD; OČRT PROBLEMATIKE IN ZADREGE

Zanimanje za Slovence v Kanadi je doslej prepogosto ostajalo v senci preučevanja slovenskega izseljevanja v ZDA oz. v Severni Ameriki nasploh. Lahko bi celo rekli, da se s Slovenci v Kanadi zgodovinarji pri nas sistematično in v zadovoljivi meri še niso ukvarjali. Ostaja ogromno neraziskanih področij, ki ponujajo bogate možnosti za znanstvenoraziskovalno delo. Kanada s svojimi geografskimi in družbenopolitičnimi posebnostmi, ki bijejo v oči v odnosu do ZDA, kot ciljna država slovenskih emigrantov nedvomno zasluži posebno pozornost.

Na podlagi maloštevilnih obsežnejših študij o Slovencih v Kanadi in znanstvenih člankov ter člankov, ki nam bolj kot strokovna literatura lahko služijo kot viri, je vse prej kot lahko postavljati neke definitivne ugotovitve. Sive lise v preučevanju se pojavljajo najprej zaradi pomanjkanja v Sloveniji dostopnih virov in literature, o kanadskih Slovencih kot tudi o sami zgodovini Kanade skozi prizmo političnega, ekonomskega in kulturnosociološkega vidika razvoja. Dodatne nevšečnosti se pojavljajo zaradi nedorečenosti ter neenotnosti v rabi terminologije in metodologije v tozadevni literaturi.

Kljub poskusu, da bi z daljšim naslovom natančneje opredelila obravnavano tematiko, ugotavljam, da je tema še vedno precej obsežna in težko zamejljiva. Hkrati pa je na temo Slovencev v Kanadi objavljeno relativno malo študij, iz katerih bi lahko izhajala. Ta dva razloga botrujeta bolj pregledni naravi prispevka, saj je za večino tem, ki so se odprle pri raziskovanju omenjene tematike, potrebna podrobnejša in bolj poglobljena analiza. Zaradi pomanjkanja virov so nekatere problematike le nakazane, težko je ugotoviti tudi težo in pomen tistih področij, ki jih zgodovinsko pero ni zabeležilo. Nekatere luknje v pojasnjevanju se da zapolniti s komparacijami z drugimi etničnimi skupnostmi v Kanadi oziroma s slovenskimi izseljenski skupnostmi drugod po svetu, čeprav je treba nujno vzeti v ozir posebnosti, ki se porajajo v vsaki od njih. Gre za vtise, razmišljanja in opažanja, do katerih sem prišla predvsem s pomočjo v Sloveniji dostopnih zgodovinskih virov.

Začrtan *časovni okvir* pričujočega eseja (omejila sem se na obdobje po drugi svetovni vojni do kanadskega priznanja samostojne slovenske države) nosi v sebi pomembne vzvode političnega, ekonomskega in tudi povsem osebnega značaja, ki so se zgodili že mnogo prej (proces verižne migracije, še od 1. svetovne vojne podaljšana revščina, ponekod pomešana z nasiljem (fašizem), močna katoliška tradicija in vpliv Cerkve na Slovenskem, strah pred komunizmom v času med obema vojnama, osebni konflikti iz časa pred 2. svetovno vojno). To pomeni, da je treba vzeti v pretres tudi momente iz predvojne zgodovine, ker obstaja nevarnost, da se tema zaradi neupoštevanja določenih vidikov dekontekstualizira. Podobno velja tudi za individualno raven, saj so osebna občutja in odločitve vezani na celotno življenjsko izkušnjo posameznika.

Problematično je opredeliti *skupnosti slovenskih izseljencev*. Že v izhodišču se pojavlja vprašanje, ali mednje prištevamo tudi tiste izseljence, ki so kot narodna manjšina oziroma zamejci sprva živeli onstran političnih meja Slovenije; migracijske

raziskave ta slovenski element pogosto spregledajo.³ Mnogoteri poskusi, da bi glede na dostopne statistične podatke in druge kvantitativne vire natančneje določili število Slovencev, ki so se s slovenskega ozemlja izselili v Kanado, so našli rešitev samo v (močno odstopajočih) ocenah. V virih se pogosto prepletata kategoriji Slovencev in Jugoslovanov, kar zadevo še otežuje. Ni treba posebej poudarjati, da podoba slovenskih izseljencev še zdaleč ni homogena. Razlikuje se glede časa prihoda v Kanado, vzgibov za izselitev, spola in generacij, izobrazbe in interesov, socioloških in psiholoških karakteristik izseljencev in še kaj bi najbrž našli. Nekateri izseljenci, ki se jih uvršča med slovenske, vendarle izhajajo tudi iz etnično mešanih zakonov. Kot taka predstavlja skupnost Slovencev v Kanadi nekakšno »amebasto«⁴ tvorbo, ki se zaradi nestalnosti etnične identitete⁴ konstantno spreminja – v času in prostoru. Nestalnost identitete sproža tudi nejasnosti in neidentičnosti med konceptoma avtoidentitete in identitetami, ki jo ljudem pripisujejo drugi. Izseljenci so ena od skupin, ki je zaradi spremembe lokacije bivanja močno izpostavljena pritiskom na svojo identiteto oziroma identitete in prav oni pogosto izkusijo, da identiteta ni nekaj nespremenljivega in homogenega. *»Če poenotimo to kategorijo, poenotimo tudi doživljanja, ki pa so v resnici močno subjektivna in hkrati tudi pogojena z eksternimi razlogi. Identiteta je večplastna in poleg državljanske identitete se veže na etnično, versko, subkulturno itd., od katerih /.../ velja izpostaviti tudi identiteto, ki je vezana na prednike.«*, je dejal Vojmir Bratina, slovenski izseljenec v Kanadi.⁵

Ko govorimo o slovenski izseljenski skupnosti v Kanadi ali kjerkoli po svetu, moramo biti previdni, sploh če nekritično izpostavljamo slovensko etnično oziroma narodno⁶ noto in ji pripisujemo stalnost, statičnost. Glede etničnosti izseljencev lahko

³ S Slovenci, ki so se iz province Videm/Udine preselili v Kanado, se je ukvarjala Sandra Gus. Intervjuvala je 77 ljudi iz prve generacije in 23 iz druge. Poročilo in zanimive vtise je objavila v krajšem sestavku *My experience in Canada*, V: *Emigrant*, let. 11, št. 1, januar/februar 1993, str. 18-22; časopis izdaja Zveza Slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske Krajine.

⁴ Koncept identitete je predmet številnih razprav, ki so od začetka 90. let v slovenskem prostoru doživele silovit razmah in veliko pozornosti, z največjim poudarkom na nacionalni identiteti. Povečano zanimanje za enega najuspešnejših socialnih konstruktov našega časa sovпада v našem prostoru s korenitimi družbenopolitičnimi spremembami v omenjenem obdobju. Težko je slediti številnim definicijam, nenazadnje je vse prej kot lahko natančno doreči, kaj identiteta je, zato bom za potrebe tega članka omenjeni pojem le orisala. Identiteta je večplasten in spremenljiv izraz odnosa, ki ga ima vsak posameznik do sebe in okolja, v katerem deluje. Etnična identiteta je samo ena od njenih pojavnih oblik, medtem ko je nacionalna identiteta semantični hiponim etnične identitete. Definicije, zadevajoče etnično, narodno in nacionalno identiteto, se doslej še niso znašle na skupni točki.

⁵ Irene Mislej, *Kanadski Slovenci – druga stran medalje: pogovor z dr. Vojmirjem Bratino, tehničnim strokovnjakom in ljubiteljem umetnosti*, V: *Slovenski izseljenski koledar*, št. 43, 1996, str. 156-158.

⁶ Uporaba pojmov etnija (narodnost), narod in nacija ponavadi zrcali splošen nered, ki vlada med družboslovnimi in humanističnimi vejami znanosti pri nas. V angleški literaturi je zadeva nekoliko bolj enostavna (a hkrati nič manj kompleksna), saj angleščina v tem oziru premore le pojma *ethnicity* in *nation*. Najosnovnejša in hkrati tudi najsiromašnejša definicija etnije, tega izredno kompleksnega koncepta, je zamišljena človeška skupnost, ki jo vežejo teritorialna, generična,

pride do zadreg, saj po definiciji spadajo med nekakšne tujce – tako v novi kot v izvorni domovini. Med njimi praviloma prihaja do določenih družbenokulturnih presekov med izvornim in novim okoljem; v našem primeru je na javnem nivoju zelo evidentna manifestacija (vsaj) dvojne etnične identitete, torej pripadnost kanadskoslovenski etnični skupnosti. Vzporedno s težnjami po ohranitvi slovenske narodne zavesti in kulture veliko slovenskih izseljencev izkazuje lojalnost in pripadnost kanadski naciji. Do intenzivnih kulturnih presekov prihaja tudi v narodnostno mešanih zakonih; tu se pripadnost slovensko-kanadskemu pogosto obarva še z etnično kulturo »drugega« zakonca.

Ne glede na to, kako hitro lahko predpostavimo, kaj v pričujočem kontekstu pomeni *matična domovina* – politično ozemlje Slovenije od leta 1945 do njene osamosvojitve 1991 – pridemo do zaključka, da temu ni vselej tako. Posplošena definicija domovine je lahko le zelo groba, saj se nanaša na posameznikov odnos do dežele rojstva (opirajoč se na njen političen okvir, pa tudi na etnični, regionalni, lokalni idr. okvir), ki pa se doživlja zelo subjektivno in je v veliki meri vezan na posameznikovo identiteto. Nekateri so svojo domovino videli v celotni Jugoslaviji, drugi le v Sloveniji, nekateri v svoji lokalni skupnosti, regiji, religiji, morda le pokrajini in domači hiši, hkrati pa domnevam, da domovina marsikomu ne pomeni le ozemeljske tvorbe, ampak tudi konkretne ljudi, ki tam živijo oziroma so živeli, dogodke, običaje, vrednote in spomine.⁷

Različnost dojemanja, ki se nanaša na politično-kulturni obseg domovine slovenskih izseljencev, se je pokazala že ob bežnem pregledovanju emigrantskega tiska kot tudi gradiva društev, v katerih so sodelovali kanadski Slovenci; večina je domovino razumela kot slovensko etnično ozemlje, nekateri pa tudi širše ozemlje južnih Slovanov; to je mogoče imeti za odraz vrednot in tradicije izseljencev, ki so izhajale iz predvojne (politične) ideologije, to je v južnoslovanski ideji, in kasneje v podpori oziroma v nasprotovanju sodobni ideji jugoslovanske sloge, obarvani s komunistično idejo.⁸ Hkrati je treba opozoriti, da so glede na ocene vključevale vse slovenske oziroma prjugoslovanske institucije v Kanadi le manjši del slovenskih izseljencev.

jezikovna, kulturna oziroma tudi organizacijska (politična) istovetnost. Besedo narod v tem kontekstu označuje izrazitejša, aktivnejša ideološka ter tudi politična vsebina od etnije, čeprav se v javnem diskurzu (zaradi utečene, zgodovinske rabe) uporablja bolj pogosto kot etnija – običajno kot njen sinonim. Sama dajem prednost uporabi pojma etnija in njenih izpeljank pred pojmom naroda, predvsem zato, ker mi zlasti, ko gre za posameznika in njegov odnos do etnične oziroma narodne identitete, omogoča blažjo, bolj nevtralno dimenzijo razumevanja pojma, hkrati pa je semantično lažje prenosljiv v tuje jezike. Izraz nacija uporabljam za narod z državo, koncept nacije je lahko tudi multietničen, kar mi dobro služi na kanadskem primeru. Glej, Stane Južnič, *Identiteta*, Ljubljana: FDV, 1993; Rudi Rizman (ur.), *Študije o etnonacionalizmu*, Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije, 1991.

⁷ Glej: Sandra Gus, *My experience in Canada*, str. 22.

⁸ O tem med drugim priča *Jedinstvo*, časopis vsejugoslovanskih priseljencev, ki se je leta 1948 razvil iz slovenskega časopisa *Edinost* ter združil s srbskim in hrvaškim časopisom, medtem ko so bili uredniki vseskozi Slovenci. Glej: Rado Genorio, *Slovenski tisk v Kanadi, Dve domovini/Two Homelands*, str. 343, 344.

Veliko izseljencev ne čuti potrebe po formalnem združevanju, ker le-to nadomeščajo neformalne vezi.

Odnos izseljencev do izvorne domovine je zaznamovan z odnosom do nove domovine. Utečenost v kanadskem vsakdanu, gmotni položaj in socialni status, novi prijatelji, potomci, osebna zgodovina bivanja v Kanadi, ki se meša s praktičnim načelom integracije, vse to veže priseljence na novo domovino,⁹ vez s staro domovino pa postopoma izgublja svojo intenzivnost. Nenazadnje je treba v odnosu do izvorne domovine upoštevati določeno recipročnost, saj je omenjen odnos lahko pogojen tudi z obratno logiko, torej z odnosom izvorne domovine (v smislu uradov kot tudi ožje in širše okolice) do izseljencev.

V pričujočem prispevku me zanima predvsem osebni odnos izseljencev do domovine, čeprav bom na podlagi dostopnih dokumentov in literature nekaj prostora namenila tudi kolektivnemu odnosu. Kvalitativni viri, ki se jih v poslednjem času vedno bolj poslužuje tudi zgodovinarska stroka, morajo v skladju s kvantitativnimi viri služiti zlasti za osvetlitev določenih vidikov, kajti preveč enostranska uporaba enim bodisi drugih se lahko še prehitro zlorabi za posploševanja in poenostavitve, ki vsak po svoje maličijo že tako težko ubesedljivo stvarnost.

Ljudje doživljajo izseljenstvo na različne, izredno pestre načine. Podobno velja tudi za odnos do doma, saj se eno občutje tesno navezuje na drugega. Pravil ni, niti ni črno-bele slike, ko gre za vključitev takšne čustvene komponente. Pogosto se tragične razsežnosti občutja izseljenstva oz. izgnanstva¹⁰ v eni sami osebi mešajo z osvobajajočim utripom novega življenja. Mnogoobraznost odnosa do doma, domovine je najbolj vidna skozi perspektive umetnikov, ki svoja doživljanja na posredne in neposredne načine priobčujejo javnosti.¹¹ Odnos do matične domovine, odnos do cerkve in religije ter do etnične identitete je ena bistvenih tematik pisanja izseljencev.¹² Ta odnos je z določenim šumom preslikava razmer in občutij iz izvornega okolja ne glede na to, ali gre za skupnost ali posameznika.

Večina izseljencev trdi, da so po izselitvi začeli na domovino gledati s povsem drugimi očmi. Razpeti so med stvarnosti novega in identifikacijsko prtljago iz starega okolja. Negovanje vsega slovenskega se kaže v zbiranju predmetov, ki jih vežejo na izvorni dom, v ohranjanju drobnih navad, jedi, folklore, jezika oziroma dialekta, re-

⁹ Prim. Jernej Mlekuž, Slovenci v Mendози: poskus »prostorsko-antropološke« študije, *Glasnik S.E.D.*, 39/1999, št. 3-4, str. 29-35.

¹⁰ Za zanimiva izhodišča o izgnanstvu glej, Edward W. Said, Premišljanja o izgnanstvu, V: *Oblasti povedati resnico*, Ljubljana: Založba /*cf., 2005, str. 75-90.

¹¹ Glej dr. Irene Mislej, Pregled slovenskih izseljenih likovnih ustvarjalcev, V: *Slovensko izseljenstvo, Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice* (ur. Milica Trebše-Stolf, Matjaž Klemenčič), Ljubljana, 2001, (dalje Slovensko izseljenstvo, 2001) str. 104; o pestrosti doživljanja domovine pričajo tudi razna dela slovenskih ustvarjalcev v Kanadi, na katere sem naključno naletela ob pregledovanju izseljenskega tiska in arhivskega materiala, veliko pa sta mi pojasnila tudi zelo zanimiva Kramolčeva romana: *Potica za navadni dan* (1996) in *Podobe iz arhivov* (1992).

¹² Jerneja Petrič, Izseljenska avtobiografija v ZDA – primer slovenskih Američanov, V: *Dve domovini/Two Homelands*, str. 239 in naslednje.

ligioznih praks, včlanjevanju v razne kulturne in športne klube, v ohranjanju stikov z ljudmi iz izvornega okolja, obiskovanju domovine, spremljanju dogajanja v domovini in podobnem. Seznam bi lahko bil neskončno dolg. Odnos do domovine ni vedno v znamenju prijetnih in nostalgicnih spominov z željo po vrnitvi ali ohranjanju vezi z njo. Nekateri boleče spomine v zvezi z domovino kompenzirajo s pozabo nanjo, tudi z nezaupanjem in sumničanjem tega, kar jim domovina predstavlja.¹³ Nekateri pa se vsaj navzven odrečejo svojim koreninam tudi zaradi psihološkega pritiska drugačnosti.¹⁴

IZ TITOVE JUGOSLAVIJE V KANADO

Slovensko priseljevanje v Kanado je relativno mlado; pravzaprav je doseglo vrhunec šele po 2. svetovni vojni, ko je Kanada preko Montreala, Quebeca in Halifaxa odprla vrata priseljencem, da bi pospešila demografsko in s tem tudi gospodarsko rast. Privlačnost Kanade je rasla zaradi v začetku zadržane politike ZDA do sprejema evropskih beguncev in s pospeševanjem uvoza delovne sile v Kanado, ki je bila zaradi nizkega demografskega prirastka izjemnega pomena za vitalnost kanadske ekonomije, ki je po drugi svetovni vojni doživela velik vzpon. Uvoz ljudi je bil načrtovan z veliko previdnostjo in izvajan bolj zaradi notranjih potreb kot zaradi humanitarnih vzgibov;¹⁵ nenazadnje so glede na nacionalne ekonomske potrebe selekcionirali tudi povojne begunce, ki so morali imeti dobre fizične in psihične sposobnosti (zdravi, mlajši od 40 let in po možnosti samski) in tudi politično neoporečni (posamezniki, osumljeni komunizma, so bili zavrtnjeni). Izpolnitev obveznega enoletnega do dvoletnega dela je potekalo večinoma v področjih gospodarstva z največjim primanjkljajem delovne sile: na farmah, v rudnikih, v sferah gozdarstva, na konstrukcijskih delih prometnih infrastruktur oziroma v različnih oblikah gospodinjske in medicinske pomoči.¹⁶ Vključitev priseljencev v industrijsko proizvodnjo zrcali kanadske potrebe po delovni sili zaradi izredno hitre industrializacije.

Naj še omenim, da je za slovenske (kot tudi druge) priseljence v tem času značilna

¹³ Pestrost odnosa do domovine ponazarjajo opombe nekaterih anketirancev v anketah, ki jih je za potrebe raziskave slovenskih izseljencev v Kanadi konec 80. let opravil Rado Genorio. Glej: Rado Genorio, *Slovinci v Kanadi*, str. 175-179.

¹⁴ Dr. Jurij Zalokar, Duševne stiske in bremena izseljenstva. Iz izkušenj »etničnega« psihiatra za jugoslovanske priseljence v Avstraliji, *Slovenski izseljenski koledar* (dalje *SIK*) 1989, str. 151; večkrat je izpričano spreminjanje identitete glede na priložnost in situacijo. Prim. npr. dokumentarec *Američanke*, ki je nastal pod vodstvom Mirjam Milharčič – Hladnik in je dostopen na <http://isi.zrc-sazu.si/index.php?q=sl//node/14>; Mirjam Milharčič – Hladnik, *Ohranjanje etnične identitete in tradicije med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci v ZDA, Dve domovini/Two Homelands*, 19, Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 2004, str. 121-139.

¹⁵ J. M. Bumsted, *The Peoples of Canada. A Post-Confederation History*, Toronto: Oxford University Press, 1992, str. 347-348.

¹⁶ Peter Urbanc, Eleanor Tourtel, *Slovenians in Canada*, Hamilton, Ontario, Canada: The Slovenian Heritage Comitee, 1984, str. 45.

relativno večja splošna razgledanost in strokovna izurjenost v primerjavi z njihovimi predhodniki.¹⁷ V nasprotju s svojimi predhodniki so povojni izseljenci v večji meri naseljevali urbana področja. Sprva je opazna določena stopnja poklicne degradacije, ki je do neke mere vezana na inferioren družbeni položaj novejših priseljencev. Po izpolnitvi pogodbenih pogojev priseljenci niso bili več vezani in so v veliki meri emigrirali v urbana središča, kjer je bilo možnosti za zaposlitev praviloma več. Znanje angleškega oziroma francoskega jezika je načeloma omogočilo lažjo vključitev v kanadsko družbo.¹⁸ Marsikateri Slovenec se je v kanadski družbi sčasoma uveljavil kot doktor, pravnik, inženir ali visokošolski učitelj.¹⁹

Oktobra 1947 je prišla v Kanado prva skupina Slovencev, ki so jih za gozdarska dela novačili po evropskih begunskih taboriščih. Januarja 1948 jim je sledila tudi prva skupina deklet, ki so jih razporedili na poljedeljska območja Ontaria.²⁰ S podporo od IRO (*International Refugee Organization*) so iz begunskih taborišč v Avstriji, Italiji in tudi Nemčiji do 50. let prihajale v Kanado večje ali manjše skupine, ki so se zaposlovale v tekstilnih tovarnah, gozdovih, progah in bolnišnicah, zlasti dekleta pa pri družinah.²¹ V petdesetih letih so delavcem sledili družinski člani in tedaj naj bi v Kanadi živelo okoli tri tisoč pripadnikov SPE - kot jih je označila jugoslovanska oblast.²² Po večini so se pridružili organizacijam (ali pa ustanovili institucije) »z desnim predznakom«, s čimer je slovenska izseljenska skupnost počila po ideološkem šivu. Praviloma je bila SPE (slovenska politična emigracija) v Kanadi zelo kritična do političnega režima v Sloveniji in Jugoslaviji, medtem ko so bili bolj levo usmerjeni izseljenci, ki so prišli v Kanado zlasti v času med obema vojnama, načeloma pripravljeni sodelovati z njim. Ideološki razkol med slovenskimi izseljenci v Kanadi ni nobena posebnost, do njega je prišlo praktično v vseh večjih povojnih slovenskih izseljenskih skupnostih po svetu. Relativno maloštevilna slovenska povojna politična emigracija v Kanadi, ki je bila pretežno protikomunistična (sama se je imenovala *krščansko demokratska*), se sprva ni posvečala političnim vprašanjem. Z naselitvijo večjega števila že od prej politično aktivnih Stražarjev in članov Slovenske dijaške zveze, okrog katerih je kasneje nastal časopis Slovenska država,²³ se je širila ideja o samostojni slovenski

¹⁷ Desmond Morton, *A Short History of Canada*, Toronto: M&S 1994, str. 242.

¹⁸ Mirko Jurak, *Kanada, V: Slovenska izseljenska književnost 2*, Severna Amerika, (ur. Janja Žitnik), Ljubljana: Založba ZRC, 1999, str. 314.

¹⁹ Peter Urbanc, *Slovenians in Canada*, str. 45.

²⁰ Matjaž Klemenčič, Delovanje slovenskih izseljencev v Kanadi za neodvisno Slovenijo. V: *Razprave in gradivo*, št. 40, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2002, str. 107.

²¹ Jože Plevnik, Cerkev in slovenska identiteta v Kanadi, *Traditiones: Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje*, 26, 1997, str. 336.

²² Drnovšek navaja številko 2907 ljudi. Marjan Drnovšek, Nekaj utrinkov iz odnosa slovenske oblasti in Partije do povojnih izseljencev, V: publikaciji *VII. Tabor izseljenskega društva Slovenija v svetu*, »Republika Slovenija – mati ali mačeha izseljencev«, Ljubljana, 2000, str. 20; prim. *Slovenska novejša zgodovina 2*, str. 929.

²³ Slovenska država je nastala v Torontu leta 1954, prej pa je izhajala v Chicagu. Istoimenski časopis je v evropskih državah izhajal pod vodstvom dr. Cirila Žebota že od leta 1946.

državi.²⁴ Komunistični režim so v teh krogih načeloma razumeli kot grožnjo slovenski nacionalni entiteti in njeni katoliški tradiciji. Kritika komunizma je bila praktično edina točka soglasja med izseljenci, ki so po vojni odšli iz Slovenije zaradi političnih razlogov; v idejah in konceptih, ki bi nadomestili politično stvarnost v tedanji Jugoslaviji, pa je vseeno prihajalo do velikih razlik. Načeloma sta izstopala dva koncepta; Slovenija kot del federativne republike oziroma monarhije na eni strani in Slovenija kot samostojna država na drugi.

Izrazito odklonilen in sprva relativno enoten odnos slovenskih političnih izseljencev do komunistične jugoslovanske oblasti neposredno po vojni je mogoče v veliki meri razložiti z globoko konfliktnimi medvojnimi in povojnimi dogodki v Jugoslaviji in po svetu, ki so ustvarili ugodno klimo za dihotomno dojetje realnosti (npr. komunizem - fašizem, partizan - izdajalec ipd.). Iz pričevanj taboriščnikov²⁵ je mogoče razbrati, da je bilo veliko civilistov, ki so zbežali v begunska taborišča po vojni, žrtev fašističnega in nacističnega nasilja, marsikdo je celo pomagal partizanom. Črno-bele sodbe, ki mečejo vse takratne politične begunce oziroma izseljence v koš z »narodnimi izdajalci«, na podlagi takih pričevanj izgubljajo na veljavi.

Kljub uradnem koncu vojne je v ljudeh še vedno odmevala groza. Strah in krivice, ki so jih pretrpeli med vojno, negotovost, represije neposredno po vojni, pomešane z odporom oziroma z zadržanostjo do komunizma, razočaranji in strahom pred novim, so marsikoga pripravili do tega, da je pustil vse svoje za seboj. Upoštevanje te plati je ključno za razumevanje vzvodov nastalih odločitev teh ljudi za prebeg. Odločitev zapustiti svoj dom, v mnogih primerih tudi družino, je bila vse prej kot enostavna, pogosto so jo spremljale osebne krize, trpka razočaranja, odsotnost minule pripadnosti in nerazumevanje okolice. Zagrenjenost, ki je razvidna iz spominske literature t.i. političnih emigrantov, tiska v tujini (vključno z publikacijami iz begunskih taborišč),²⁶ je marsikomu pustila doživljenjski pečat. Moment prisile, značilen za omenjeno izseljevanje,²⁷ v marsičem pogojuje tako osebni odnos do domovine kot tudi način vraščenosti v novo okolje.²⁸ Pogosto je prežet z določeno stopnjo nostalgije in spominov, obarvanih bodisi realno bodisi idealistično, pesimistično ali optimistično, odvisno pač

²⁴ Matjaž Klemenčič, *Delovanje slovenskih izseljencev v Kanadi za neodvisno Slovenijo*, str. 107.

²⁵ Približno 400 pričevanj o preganjanju v dobi okupacije, ki so nastala v času begunskega življenja na podlagi vnaprej pripravljenega vprašalnika, odraža izredno čustveno breme političnih beguncev, pogojeno z nečloveškimi razmerami in izgubami med vojno. Glej: Filip Žakelj, *Taboriščni arhiv priča*, 3. zvezek, Buenos Aires, 1974.

²⁶ *Koledarček slovenskih emigrantov za leto 1946* (sestavil Vid Zemljič), izdali slovenski emigranti v Italiji; Filip Žakelj, *Taboriščni arhiv priča*, 1.-4. zvezek, Buenos Aires, 1974-75.

²⁷ Povojne migracije so bile množične in so značilne za celotno Evropo. Ocene se gibljejo med 12 do 30 milijoni razseljenih oseb. Jure Gombač, *Repatriacija v Slovenijo po drugi svetovni vojni, V: Spet doma? Povratne migracije med politiko, prakso in teorijo*, ur. Marina Lukšič – Hacin, Založba ZRC, Ljubljana 2006, str. 14.

²⁸ Marjan Drnovšek, *Ložarjevo emigrantstvo, V: Pretrgane korenine. Sledi življenja in dela Rajka Ložarja*, (ur. Ingrid Slavec Gradišnik in Helena Ložar-Podlogar), Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2005, str. 54, 55.

od psiholoških karakteristik in osebnih življenjskih izkušenj posameznika in njegove bližnje okolice.

Omemba te predhodne faze v izseljevanju iz Jugoslavije v Kanado se mi zdi ključna, saj so se že v taboriščnem okolju na podlagi sorodnih travmatičnih izkušenj pregnanstva in stigme izdajstva izoblikovala nekatera skupna izhodišča pogledov na domovino, ki so delovala kot močna združevalna sila in se na kolektivnem nivoju nadaljevala tudi v deželah preselitve. Svoje nazore je kanadska SPE delila in se je za ta namen povezovala tudi z drugimi SPE po svetu (zlasti s tistimi v Argentini, ZDA, Avstraliji, Zahodni Evropi); na to kaže razpečevanje tovrstnega emigrantskega tiska. Dodatno kohezivno silo je pomenila tudi katoliška veroizpoved, katere mogočna institucija je v povezovanju slovenskih izseljencev nedvomno igrala ogromno vlogo.

Vseeno je treba poudariti, da nazori posameznikov niso bili homogeni niti statični. Od najbolj kritičnih začetnih let, se zdi, so se njihove rane zlagoma nekoliko zace-lile; velik vpliv v dojemanju realnosti je imela vpetost v drugačno družbeno okolje, pogosto zabeleženo s trdim delom, novimi socialnimi vezmi ter novimi spoznanji in idejami. Nenazadnje je skupnost slovenskih političnih izseljencev s časom izgubljala na enotnosti tudi zaradi notranjih trenj in umiranja njenih privržencev.

Zaradi nadpovprečnega deleža inteligence med povojnimi izseljenci je prišlo v njihovem okrilju do raznovrstnih kulturnih dejavnosti na relativno visoki ravni, izstopala pa je tudi politična angažiranost. Kratek stik z jugoslovanskimi oblastmi je pretok teh idej in vplivov na območje Slovenije oziroma Jugoslavije onemogočil za daljšo dobo.

V petdesetih letih so se politični oziroma ideološki razlogi za izselitev zlagoma prelevili v pretežno ekonomske in zrcalijo globoko gospodarsko krizo v Jugoslaviji. Vendar je nemogoče trditi, da se ekonomski moment ni prepletal s politično-ideološkim, saj je novi državni sistem v skladu z naravo takratne ideologije temeljito posegel v zasebno lastnino. Meja med kategorijama političnega in ekonomskega izseljenca je precej nejasna. Na zakonodajnem nivoju se je ideja o novi kategorizaciji izseljencev prvič konkretizirala leta 1962, ko je bil sprejet *Zakon o amnestiji* za vse prebežnike, ki so ilegalno prešli mejo, če le niso bili vojni zločinci.²⁹ Po tem zakonu so bili umeščeni med ekonomsko emigracijo, medtem ko so jih prej enoznačno beležili kot politične emigrante. Leto kasneje je Jugoslavija odprla mejne prehode in sprejela predpise o organiziranem izseljevanju.³⁰ Dokler je bil odnos jugoslovanske oblasti negativno nastrojen proti vsem, ki so prebegli v tujino, je bil tudi odnos izseljencev do oblasti

²⁹ Sem so spadali »izvrševalci in organizatorji hudih vojnih zločinov in ubojev, organizatorji in pobudniki sovražne dejavnosti iz tujine proti ureditvi FLRJ, pripadniki sovražnih političnih in drugih organizacij v tujini«. Glej, dr. Marjan Drnovšek, Nekaj utrinkov iz odnosa slovenske oblasti in Partije do povojnih izseljencev, V: publikaciji *VII. Tabor izseljenskega društva Slovenija v svetu*, »Republika Slovenija – mati ali mačeha izseljencev«, Ljubljana, 2000, str. 16-22.

³⁰ Breda Čebulj-Sajko, Naselitev Slovencev v Avstraliji, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 259-268; *Slovenska novejša zgodovina 2*, Inštitut za novejšo zgodovino, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2005, str. 272.

obarvan z določeno trpkostjo. Določen del le-teh je bil vseeno načeloma naklonjen politični ureditvi v Jugoslaviji, del pa ji je nasprotoval. Vseeno je opaziti tendenco, da je protijugoslovanska usmerjenost izgubljala na ostrini, obenem pa so bili tudi nazori in odnosi do domovine vedno bolj heterogeni.

Ugodna kanadska imigracijska politika je v letih 1951–1971 sprožila številne migracije iz Slovenije kot tudi verižne migracije, zlasti združitve družin, ki so v Jugoslaviji potekale z vedenjem uradov.³¹ Valu begunske emigracije iz Jugoslavije je sledil val prav tako ilegalnih izseljencev, ki so imeli po klasični kategorizaciji migrantov pretežno ekonomske vzgibe.³² Tipično za te prebežnike je bilo, da so bili po večini mladi ljudje, saj naj bi bilo tri četrtine mlajših od 25 let.

V 70. in 80. letih je bil zlasti opazen *beg možganov* iz Jugoslavije, sočasno pa se je spremenil tudi odnos kanadske imigracijske politike do jugoslovanskih izseljencev; pridobitev vize je bila močno olajšana.³³ To sovпада z uvedbo politike multikulturalizma na vladnem nivoju v 70. letih, čeprav dajeta deželi najmočnejši pečat še vedno angleška oziroma francoska zgodovinska, politična, gospodarska, verska, kulturna in jezikovna tradicija.³⁴

Značilna za naselitev slovenskih izseljencev v Kanadi je njihova razpršenost. Lahko predvidevamo, da so (bili) stiki z drugimi narodi in kulturami verjetno bolj pogosti in intenzivni, hkrati pa je bila stopnja kulturne izoliranosti manjša ter posledično stopnja ohranjanja skupnosti in etnične pripadnosti, kot je bilo to na primeru Argentine; nenazadnje je zato oteženo tudi zbiranje podatkov o slovenski skupnosti. Na poselitev Slovencev so nedvomno vplivale tudi družbeno-geografske značilnosti Kanade. Večina kanadskega ozemlja je pokrita s snegom, z gozdom ali pa je zaradi reliefa neprimerna za intenzivnejšo kmetijsko strategijo: rodovitno je le manjše južno področje te severnoameriške velikanke, ki je pokrito s pašniki, polji in sadovnjaki. Tudi industrija je zgoščena ob njenem neenakomerno širokem južnem obmejnem pasu.

Slovinci so najbolj strnjeno naseljeni v večjih kanadskih urbanih središčih, v Torontu, Montrealu, Hamiltonu, Edmontonu in Vancouvru, vendar ne živijo v četrtih kot na primer Slovenci v Clevelandu ali Buenos Airesu. Zaradi ugodnih cen zemljišč so mnogi svoje prihranke vložili v nakup posestev za vinogradništvo in sadjarstvo; to je za Slovence tipično zlasti na področju Niagare, ki skupaj s Torontom tvori demografsko in ekonomsko najrazvitejši del Kanade. Strnjena naselja Slovencev ob rudniških sre-

³¹ Zvezni sekretariat je leta 1952 odredil, da se uredi izseljevanje na nivoju združevanja družin (izseljevanje zakonskih partnerjev, otrok, staršev že izseljenih), glej Rado Genorio, *Slovinci v Kanadi*, str. 87.

³² Na tem mestu bi zopet opozorila na velikokrat spregledano dejstvo, da odločitvi za izselitev botruje skupek motivov. Ko kategoriziramo migracije, pogosto pozabljamo, da se v posameznikovi odločitvi za izselitev prepleta veliko faktorjev. Skozi posameznikovo izkušnjo je mogoče opaziti večplastnost motivov, ki se je iz makroperspektive, pogosto začinjene z logiko raziskovalca, večinoma ne da opaziti.

³³ Rado Genorio, *Slovinci v Kanadi*, str. 62.

³⁴ Mirko Jurak, Družbenokulturno ustvarjanje Slovencev v Kanadi, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 194.

diščih (kot npr. Kirkland Lake), ki so se po vojni začela izčrpavati in opuščati, zaradi odseljavanja in neperspektivnosti odmirajo.³⁵ Preseljevanje znotraj Kanade je izraz izredne mobilnosti severnoameriške populacije, sledijo ji tudi slovenski izseljenci.

Naj omenim, da politična praksa do imigrantov na vsekanadskem nivoju ni bila enotna, ampak se je razlikovala od province do province. Odstopala je predvsem v frankofonskem Quebecu, ki si kot provinca s posebnim statusom že dlje časa prizadeva za odcepitev. Reforme vladajočih francoskih nacionalistov, ki so od 70. let dalje vzpostavljale monopol francoske kulture in uvedbo francoščine kot edinega uradnega jezika v Quebecu, so povzročile odtek angloameriškega kapitala v druge kanadske province (zlasti v Toronto). Temu se niso mogli izogniti niti slovenski priseljenci; zlasti v obdobju 1971-1978 je zabeležena množična preselitev iz Quebeca.³⁶

IZ KANADE V TITOVO JUGOSLAVIJO

Zanimiv in pogosto spregledan fenomen je povojno povratništvo iz Kanade v Jugoslavijo, kar gotovo ponuja še eno od perspektiv odnosa do domovine. Splošno gledano ta sestavni del mobilnosti ni nikakršna izjema; po Gmelchu »vsak pomembnejši migracijski tok oblikuje kompenzacijski oziroma nasprotni tok«, ki je zabeležen praktično povsod, ne glede na čas ali prostor, čeprav je v znanstveni literaturi dolgo časa ostal neupravičeno zapostavljen.³⁷

Vsakodnevni boj za preživetje sili ljudi v iskanje novega načina življenja, od katerih je ena izbira tudi sprememba kraja bivanja. Zelo podcenjevana dimenzija izseljevanja je izselitev, »da bi lahko ostal doma«. Zaslužiti denar in se vrniti. Vrnitev v domače okolje je bila pogosto zaznamovana z novimi idejami in spremenjenim načinom življenja in mišljenja, kar se je kazalo v novih potrebah in navadah na gmotnem in duhovnem nivoju.³⁸ Glavna razloga za vrnitev sta bila najpogosteje domotožje in zadostna finančna moč, da so se lahko ustalili v izvorni domovini,³⁹ pa tudi spremenjene politične razmere doma.

Povojna Jugoslavija je sprejela v svoje okrilje precej povratnikov iz raznih koncev sveta, ki so bili večinoma razseljeni prisilno v vihrah druge svetovne vojne, nekaj pa

³⁵ Rado Genorio, Slovensko pevsko in dramsko društvo »Triglav« (1933-1964) Trideset let kulturnega delovanja Slovencev v ontarijskem mestu Kirkland Lake, *SIK*, 1984, str. 165.

³⁶ Vladimir Urbanc, Priseljevanje Slovencev v Quebec in razvoj slovenske skupnosti v Montrealu, *Kronika*, april 1994, str. 16-17.

³⁷ Jernej Mlekuž, »Mali prispevek k vprašanju »povratništva«: življenjski pripovedi imigrantov povratnikov iz Beneške Slovenije – potovanja brez vrnitve? V: *Dve domovini/Two homelands* 17, 2003, str. 67.

³⁸ Marija Svetek, *Povratniki iz Kanade*, seminarska naloga, Oddelek za etnologijo, Ljubljana, 1982, str. 29-30.

³⁹ Marija Svetek, *Povratniki iz Kanade*, seminarska naloga, Oddelek za etnologijo, Ljubljana, 1982, str. 24-26.

je bilo tudi povratnikov, katerih vrnitev so pogojevali predvsem ekonomski razlogi.⁴⁰ Vračanje v Jugoslavijo je predstavljalo zelo intenziven migracijski val. Iz celotne Severne Amerike naj bi se v kratkem času preselilo okoli 2000 družin.⁴¹ V letih 1947-1948 je ladja *Radnik* iz Montreala v Reko pripeljala domov 1869 ljudi, a ni evidentno, koliko od teh je bilo Slovencev.⁴² O tem, koliko ljudi je v Jugoslavijo pripeljala ladja *Partizanka*,⁴³ nisem uspela dobiti podatkov, čeprav naj bi skupno število vseh povratnikov znašalo okoli 3.000.⁴⁴ Slovencev naj bi bilo nekaj nad 200.⁴⁵ V sodelovanju z jugoslovanskimi oblastmi je Svet kanadskih Jugoslovanov organiziral repatriacijo z namenom, da bi pomagali povojni Jugoslaviji pri obnovi, na njegove direktive pa je imelo velik vpliv tudi jugoslovansko diplomatsko predstavništvo, ki je bilo po vojni kmalu deležno korenitih kadrovske sprememb.⁴⁶ Fenomen povratništva v Jugoslavijo je izzval v Kanadi številne polemike celo v vladnih krogih, ki so v »holus bolus exodus«, kot je eden od kanadskih parlamentarnih poslancev ironično poimenoval odhod izseljencev, videli predvsem odtok delovne sile in denarja.⁴⁷ Nekateri od povratnikov »so imeli lastne farme. Nekateri so delali v rudnikih in tovarnah, drugi so bili trgovci, nekateri so se izkazali tudi že kot poslovneži.«⁴⁸

Razočarani nad realnostjo v Jugoslaviji so se nekateri povratniki ponovno preselili v Kanado.⁴⁹ Situacija je bila za povratnike najbolj represivna v obdobju neposredno po vojni, pred ekonomsko in politični stabilizacijo. »Več mesecev je minilo, preden smo izvedeli, kako so se živeli nekateri izmed njih. Nekateri od njihovih zgodb smo

⁴⁰ Jure Gombač, Repatriacija v Slovenijo po drugi svetovni vojni, V: *Spet doma?*, str. 22-23.

⁴¹ Frank Starman, Kanada, Spomini na delo v jugoslovanski diplomatski misiji v Ottawi, *SIK 1999*, str. 136.

⁴² Rado Genorio, *Jugoslovani v Kanadi. Razvoj imigracijske politike in imigracija Jugoslovanov*, arhiv SIM, škatla splošno; Rado Genorio, *Slovenci v Kanadi*, str. 82: v prvem od štirih skupin, ki so se z ladjo *Radnik* priselili domov, je bilo 23 Slovencev; glej Frank Starman, Kanada, Spomini na delo v jugoslovanski diplomatski misiji v Ottawi, *SIK 1999*, str. 135.

⁴³ Vladimir Urbanc, Priseljevanje Slovencev v Quebec in razvoj slovenske skupnosti v Montrealu, *Kronika*, april 1994, str. 16-17.

⁴⁴ Vladimir Urbanc, Priseljevanje Slovencev v Quebec in razvoj slovenske skupnosti v Montrealu, str. 16; Frank Zaic, *Kako je bilo nekdaj v Kanadi*, *SIK*, 1956, str. 211.

⁴⁵ Rado Genorio, Ob 50- letnici Vzajemna podporne zveze Bled (1933-1983). Drugi del zapisa o zgodovini te slovenske podporne organizacije v Kanadi, ki zajema obdobje druge svetovne vojne in prva povojna leta, *SIK 1984*, str. 155. Podatki so nekoliko sporni, ker Rado Genorio v svojih delih nikoli ne omenja ladje *Partizanka*, hkrati pa ne navaja svojih virov s tem v zvezi.

⁴⁶ Memorandum for Secretary of State for External Affairs, Ottawa, 22. junij 1948 (confidential), dokument dostopen na strani: <http://www.dfait-maeci.gc.ca/hist/dcer/details-en.asp?intRefid=10792>, Frank Starman, Kanada, Spomini na delo v jugoslovanski diplomatski misiji v Ottawi, *SIK 1999*, str. 136-143.

⁴⁷ Rado Genorio, *Jugoslovani v Kanadi, Razvoj imigracijske politike in imigracija Jugoslovanov*, arhiv SIM, škatla Kanada-splošno.

⁴⁸ Frank Starman, Kanada, Spomini na delo v jugoslovanski diplomatski misiji v Ottawi, *SIK 1999*, str. 136.

⁴⁹ Vladimir Urbanc, *Priseljevanje Slovencev v Quebec in razvoj slovenske skupnosti v Montrealu*, str. 16, arhiv SIM, škatla Kanada IV.

razbrali iz pisem. Že ob prihodu v Reko ali pozneje, ko so prišli v svoj rojstni kraj, so jim pod pretvezo, da si le izposojajo, zaplenili vrednejše predmete, kot npr. traktorje. Prav tako niso smeli uporabljati osebnih avtomobilov. Prav tako jim nihče ni povedal, da kot zasebniki ne bodo mogli kupovati plina. Številni se niso mogli sprijazniti z mnogimi nerazumljivimi prepovedmi, zato so jih v mnogih krajih sprejemali kot ljudi, ki povzročajo same težave. Mnogi so se želeli kar takoj vrniti v Kanado, težava pa je bila v tem, ker so takoj ob prihodu oddali svoje potne liste in so se s tem odpovedali državljanstvu. Le redki so zadržali svoje dolarske prihranke v gotovini, saj so ob menjavi čekov v bankah za dolar dobili le petdeset dinarjev, čeprav je bila neuradna vrednost na črnem trgu veliko višja. Najbolj pa jih je bolelo to, da so jih domačini v kraju, kjer so se naselili, smatrali za »bogate Kanadčane«, kar je v takratnem komunističnem žargonu pomenilo isto kot »kapitalisti« in s tem sovražniki.⁵⁰

Kontekst pisanja Franka Starmana o dojemanju izvirne domovine po vrnitvi ponuja le eno opcijo, in sicer negativistično. Žal v tem oziru primanjkuje pričevanj in drugih virov, a domnevati gre, da so nekateri ljudje dojeli ponovno priselitev v domače okolje tudi kot nekaj pozitivnega, osrečujočega. Nenazadnje niso bili samo uradi tisti, s katerimi so se srečali v domovini, ampak tudi domače okolje, prijatelji in sorodniki.

Za ponazoritev povratništva se mi zdi potrebno osvetliti nekatere ključne momente, značilne za Kanado pred drugo svetovno vojno. Predvojni priseljenci so o prostrani deželi, kamor so se odpravili, vedeli le bore malo; po večini so »videli pred seboj polno lepe bodočnosti obenem pa tudi mislili, da se po dveh ali največ štirih letih z nekaj prihranki povrnemo nazaj od koder smo prišli.«⁵¹ Njihove sanje so se pogosto spremenile v nočno moro, saj so bili brez poklicnih kvalifikacij, znanja jezika in tudi brez socialne in zdravstvene zaščite v odnosu do delodajalca povsem brezpravni. »Petindvajset centov zaslužka na uro za težko delo pri železnici, trda ležišča brez žimnic na dve nadstropji v tovornem vagonu in zraven še uši – to je bila takrat zame Kanada«, se spominja Frank Zaic.⁵² Obenem je bilo med slovenskimi izseljenci malo političnega znanja oziroma zanimanja za politiko. Poleg težkega dela, konstantnega strahu pred »plavimi listki« (odpustki) in plače, ki je komaj zadoščala za eksistenco, so doživljali poniževanja starejših priseljencev, ki so jim s psovkami (»fornerji« /foreigners, tujci/, »grinhorns« /greenhorns, zelenci/, »Bohanks« /Čehi/, »Polaks« /Poljaki/) očitali krivdo za nastalo brezposelnost in gospodarsko recesijo.⁵³ Zaradi negostoljubnega okolja do novih priseljencev, trdega dela za golo preživetje in zaradi mačehovske državne politike do delavcev v času gospodarske krize, se je v marsikomu izoblikovala želja po bolj socialnem odnosu države do njenih državljanov.

⁵⁰ Frank Starman, Kanada, Spomini na delo v jugoslovanski diplomatski misiji v Ottawi, *SIK 1999*, str. 136.

⁵¹ Jože Sheryak, Toronto, *Stari in novi slovenski naseljenci v Kanadi*, Arhiv SIM, Škatla Kanada-Splošno, sestavek iz leta 1964, str. 2.

⁵² Frank Zaic, *Kako je bilo nekdaj v Kanadi*, str. 208.

⁵³ Jože Sheryak, Toronto, *Stari in novi slovenski naseljenci v Kanadi*; str. 2; besede, navedene v poševnicah, pojasnila avtorica.

Zaradi represivne politične klime tega časa socialno in komunistično gibanje v Kanadi ni bilo zelo evidentno, bilo pa je prisotno. Tudi sindikati so bili šibki ali pa jih sploh ni bilo. V takšnih razmerah se je občutje domotožja gotovo ojačalo.

Praktično ves čas vojne so med kanadskimi Slovenci odmevala poročila o naravi protifašističnega partizanskega boja proti okupatorju, ki jih je preko lista *Edinost* razširjala Zveza kanadskih Slovencev.⁵⁴ Vzporedno s pridobivanjem javnega mnenja v podporo NOV je potekalo tudi zbiranje materialne pomoči za žrtve vojne.⁵⁵ S poročili je nedvomno rasla določena mera simpatije do partizanov, čeravno je bila morda nekoliko sporna njihova komunistična narava.⁵⁶ Na območje Jugoslavije naj bi iz Kanade v času vojne odšlo nekaj desetlin prostovoljcev, ki so se borili na strani partizanov.⁵⁷

Vzpostavitev nove Jugoslavije, ki je bila vsaj deklarativno bolj socialno orientirana kot Kanada, in močna politična propaganda projugoslovanskih institucij v Kanadi, je v marsikomu zbudila željo po vrnitvi. Vse te razloge navajam s pridržkom, da so bili v odločitvah posameznikov vendarle najbolj pomembni povsem osebni razlogi; ti so, kot pač velja za migracije na splošno, odsevali pisano paleto medsebojno prepletenih motivov.

Val vračanja slovenskih/jugoslovanskih izseljencev neposredno po vojni je zaradi številčnosti najbolj očiten. Ta proces so občutila tudi nekatera predvojna slovenska društva v Kanadi, ki so zaradi odhoda nekaterih zelo aktivnih članov nazadovala.⁵⁸ Zaradi vračanja v domovino je najbolj trpela Zveza kanadskih Slovencev, prenehal pa je delovati tudi slovenski list *Edinost*, uradno glasilo Zveze.⁵⁹ Zaenkrat še nisem naletela na sistematično zbrane podatke o vračanju izseljencev v Jugoslavijo od 50. let dalje.⁶⁰ Gotovo je, da so se posamezniki vračali, vendar ni ovrednoteno niti njihovo število niti vzroki.⁶¹

⁵⁴ Lojze Zdravje, Spomini na Kanado, *SIK 1964*, str. 232-233.

⁵⁵ Do avgusta 1945 naj bi izseljenci v Kanadi zbrali za 500.000 kanadskih dolarjev gotovine in vrednosti materiala.

⁵⁶ O potrebi po destigmatizaciji partizanskega gibanja kot podaljšku moskovskih agentov, ki ga je širila »konzervativnejša« stran, priča sklep Združenega odbora južnoslovanskih Kanadčanov proti očitkom, ki se je oblikoval kot sklep proti »razdiralnemu delu protinarodnih in protireakcionarnih elementov«. Arhiv SIM, škatla Kanada – Splošno, brez datuma in podpisa.

⁵⁷ Poročilo: *Proslava 20-godišnjice Julskih ustanaka v Kanadi*, Toronto 6. avgust 1961, arhiv SIM, škatla Kanada – Splošno.

⁵⁸ Rado Genorio, *Ob 50-letnici Vzajemna podporne zveze Bled (1933-1983)*. Drugi del zapisa o zgodovini te slovenske podporne organizacije v Kanadi, ki zajema obdobje druge svetovne vojne in prva povojna leta, *SIK 1984*, str. 155.

⁵⁹ Rado Genorio, *Ob 50-letnici Vzajemna podporne zveze Bled (1933-1983)*. Tretji del zapisa o zgodovini te slovenske podporne organizacije v Kanadi, ki zajema obdobje po drugi svetovni vojni, *SIK 1985*, str. 109.

⁶⁰ V knjižnici Oddelka za etnologijo obstaja seminarska naloga Marije Svetek o povratništvu iz Kanade iz leta 1982, ki je nastala na podlagi informacij, zbranih iz pogovorov s sedmimi družinami in nekaj posamezniki, ustaljenimi v Sloveniji. Ti so se vrnili v letih 1969-1977. Marija Svetek, *Povratniki iz Kanade*, seminarska naloga, Oddelek za etnologijo, Ljubljana, 1982, str. 1-46.

⁶¹ Marija Svetek, *Povratniki iz Kanade*, seminarska naloga, Oddelek za etnologijo, Ljubljana, 1982, str. 24-26.

Vpliv bivanja v Kanadi je odražal določeno kritičnost do družbenopolitičnih razmer v domovini, ki je bila posledica razširitve njihovega horizonta. Tako ugotavlja Marija Svetek v svoji seminarski nalogi, v kateri je obravnavala povratnike v 70. letih. Ti so omenili, da bolj cenijo slovenski jezik in slovenskost, hkrati pa njihovi novi domovi kažejo veliko vplivov iz Kanade, kot na primer spominke, slike, glasbene plošče iz Kanade ženske pečejo kolače po kanadskih receptih. Nekateri so zgradili svoje hiše po arhitekturnih načrtih, ki so jih prinesli iz Kanade. Večjo pozornost so namenili medijskim novicam, ki so obveščale o življenju v Kanadi, marsikdo je vzljubil hokej, kanadski nacionalni šport. Med svoje praznične rituale so mnogi vnesli valentinovo (14. februar), materinski dan (25. marec) in očetovski dan (prva nedelja v juniju).

IZSELJENCI IN VEROIZPOVED

Vloga in pomen veroizpovedi – za naš prostor je relevantna zlasti katoliška – sta pri proučevanju izseljenstva nespregljiva. Katoliška vera, ki je imela stoletja velik vpliv pri dobršnem delu prebivalstva, je bila nezdružljiva z uradno komunistično ideologijo; v papeževi encikliki *Quanta cura* sta bila komunizem in socializem že leta 1864 prvič označena za najbolj fatalni napaki.⁶² Izrazita protikomunistična orientiranost vrhovne katoliške institucije, Rimskokatoliške cerkve in katoliške cerkve na Slovenskem ter sporna naslonitev dela njene duhovščine na okupatorje med vojno,⁶³ sta ideološki prepad še poglobili. Tudi obratno je bila ost sumničavosti in sovražnosti povojne jugoslovanske oblasti enoznačno obrnjena tako proti Cerkvi, katoliški duhovščini kot tudi njenim vernikom in vsem dogodkom verske narave oziroma religijam na splošno. Po sprejetju jugoslovanske ustave leta 1946, ki je ločila Cerkev od države, je bilo delovanje duhovnikov močno omejeno, verniki pa so bili zaradi svojega verskega prepričanja izpostavljeni določenim pritiskom.⁶⁴ Odnos države do Cerkve in vernikov skozi čas je bil dinamičen in je odseval notranjepolitične razmere ter politične dialoge med Beogradom in Vatikanom, na splošno pa lahko rečemo, da je bil položaj katolikov v Jugoslaviji do konca komunističnega režima drugorazreden.⁶⁵

Cerkev na Slovenskem, je bila ena prvih institucij, ki je že od začetka množičnega izseljevanja Slovencev izpostavila izseljensko problematiko in temu prilagodila

⁶² <http://www.ewtn.com/library/ENCYC/P9QUANTA.HTM>; četrta točka enciklike. Negativističen ton do obeh doktrin, tj. socializma in komunizma je bil prisoten v vseh naslednjih enciklikah.

⁶³ Zavedam se, da je enostavna formulacija tako kompleksne problematike lahko hitro zavajajoča. Moj namen ni soditi, saj nisem strokovnjak za to področje, slovensko zgodovino pisje pa o tej tematiki še ni doseglo soglasja.

⁶⁴ Marjan Drnovšek, Slovenski izseljenci in katoliška Cerkev, V: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (ur. Metod Benedik), Družina, Ljubljana, 2002, str. 141-142, glej tudi, Ivan Likar, Pastoralna zgodovina Cerkve na Primorskem, v isti publikaciji, str. 75; ter Borut Košir, Cerkev in njen odnos do političnih ureditev, v isti publikaciji, str. 267-269.

⁶⁵ Marjan Drnovšek, Slovenski izseljenci in katoliška Cerkev, str. 142; Borut Košir, Cerkev in njen odnos do političnih ureditev, str. 267-269.

tudi svojo organizacijo.⁶⁶ Po drugi svetovni vojni, ko so se katoliki znašli v vrstah nepriviligiranih in ko je bilo izseljevanje neposredno po vojni skorajda izenačeno z državnim izdajstvom, je postala katoliška cerkev v tujini za slovenske izseljence katoliške veroizpovedi ena temeljnih organizacij, ki jih je združevala prvenstveno na verski, a hkrati tudi na etnični osnovi. Skrb zanje ni pomenila samo verske pastorage, ampak je vključevala tudi družabno in kulturno življenje, vzporedno pa je vplivala na oblikovanje določene stopnje politične in narodne zavesti. Na ta način so cerkvene institucije v Kanadi pod svoje okrilje vzele tudi bolj mlačne ali celo indiferentne vernike in jim blažile začetne (aklimatizacijske) težave.⁶⁷ Prišlekoma so pomagale najti stanovanje, hrano, delo ter nenazadnje tudi stike z rojaki. Tako so v okrilju Cerkve delovali gledališče, dogajali so se koncerti, prirejali družabni večeri, banketi, poroke ipd.

Skoraj gotovo je, da je bila Cerkev zaradi dobre organiziranosti vseskozi najmočnejša združevalna sila slovenskih izseljencev. Politične razmere in ideološki konflikti so povzročili, da med matičnimi institucijami za izseljence (konzulati, državna zastopništva) in religioznimi institucijami v deželi izseljencev več desetletij po vojni ni bilo nobenega sodelovanja ali pa je bil nezadosten.⁶⁸

Župnije na etnični osnovi zaradi zgoraj omenjenih karakteristik niso nikakršna posebnost. Izoblikovale so se tam, kjer je bila koncentracija Slovencev v številčnem oziru zadostna.⁶⁹ V primeru, da je bilo slovenskih vernikov v nekem okolišju premalo, je bilo značilno, da so se pridružili sorodnim (pretežno) slovanskim kongregacijam. Finančna sredstva za izgraditev cerkva so v večji meri zbrali verniki sami. Pred izgraditvijo prve slovenske cerkve v Kanadi leta 1954 so imeli Slovenci v Torontu mašo skupaj s Hrvati v poljski cerkvi. V Montrealu so imeli slovensko bogoslužje v slovaški cerkvi, sredi 1963 pa so jo od Slovakov celo odkupili.⁷⁰ Slovenski protestanti so se izselili v tako majhnem številu, da niso uspeli organizirati verskih skupnosti, ki bi temeljile na etnični osnovi, pač pa so se vključili v angleško govoreče protestantske skupnosti.⁷¹

Do danes so Slovenci v Kanadi ustanovili pet župnij: župnija Marije Pomagaj, Toronto (1953), župnija Brezmadežne, New Toronto (1960), župnija v Winnipegu (1962), Montrealu (1964) in Hamiltonu (1964). Pred ustanovitvijo župnij na etnični osnovi je za slovenske vernike od 1948 skrbel Jakob Kolarič, ki je izdajal verski list Božja beseda. Postopoma so vse novoustanovljene župnije začele izdajati svoje liste, kjer so objavljali zlasti besedila z versko, didaktično oziroma umetniško-literarno vsebino.

⁶⁶ Marjan Drnovšek, Slovenski izseljenci in katoliška Cerkev, str. 129.

⁶⁷ Dopis Alojza Mežana, brez datuma in kraja; hrani arhiv SIM pod številko 2381D.

⁶⁸ Bogdan Kolar, Mesto cerkve med Slovenci po svetu in njen prispevek za ohranjanje narodnosti, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 129.

⁶⁹ Slovenske fare so se izoblikovale v Torontu, New Torontu, Hamiltonu, Montrealu, Winnipegu in Sudburyju. Glej *Božja beseda*, 1967, št. 12.

⁷⁰ Slovenska država, jun/jul/avg 1994, str. 19.

⁷¹ Glej Mihael Kuzmič, Slovenski protestanti in izseljenstvo, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 154.

V župnijskem okviru je prihajalo tudi do ustanovitve pevskih zborov in gledaliških skupin, tečajev slovenskega jezika ipd. V cerkvenem okviru se je izoblikovala še Ženska liga, društvo, ki so ga vodili duhovniki.

KONKRETNEJE O ODNOSU DO DOMOVINE

Odnos kanadskih Slovencev do domovine se je kazal in se še kaže na izredno mnogotere in pestre načine. Vse institucije v Kanadi, ki vsebujejo pridevnik »slovenski« ali še bolj pogosto »kanadsko-slovenski«, izražajo bolj ali manj trdno popkovino s slovenstvom oziroma izvorno domovino. Na eni strani lahko izpostavimo številne kolektivne in individualne izkaze na materialnem in nematerialnem nivoju v Slovenijo, na drugi pa uvoz slovenskih artiklov in drugih predmetov bolj ali manj simbolične vrednosti, ki so imeli slovenski etnični karakter.⁷² »Seliti se /.../ pomeni seliti se skupaj s svojo zgodovino, tradicijo, načinom življenja, čustvovanja, delovanja in razmišljanja, s svojim jezikom, vero in drugimi socialnimi, političnimi in mentalnimi strukturami svoje družbe«. ⁷³

Številna kanadsko-slovenska društva in organizacije,⁷⁴ tiskovine,⁷⁵ prireditve plesnega, glasbenega, gledališkega, športnega idr. karakterja⁷⁶ na etnični osnovi, negovanje slovenskih navad in običajev so najvidnejši rezultat odnosa izseljencev do svoje domovine. Posebnega pomena so tudi obiski kanadskih Slovencev v Sloveniji, osebna in društvena korespondenca ter različne oblike kulturnega, gospodarskega, političnega meddržavnega sodelovanja. Povojni razmah telekomunikacij in transporta je omogočil, da so se vezi lažje vzdrževale, stiki pa so lahko postali čedalje bolj neposredni.

Povečano kolektivno zanimanje za domovino in dogodke v njej se je vedno pokazalo tako ob političnih krizah kot ob naravnih katastrofah.⁷⁷ Iz sledečega besedila je ponovno razvidno, kako različne konotacije ima beseda domovina, že če jo jemljemo v ožjem političnem kontekstu; ponavadi se navezuje na SR Slovenijo, pogosto na SFRJ, včasih seže tudi v zamejstvo. Najvidnejše akcije pomoči so bile za žrtve pogostih poplav in katastrofalnih potresov, ki so se leta 1963 zgodili v Makedoniji, 1976 v Furlaniji in v Zgornjem Posočju ter 1979 v Črni gori. Zaradi škode ob poplavah se je izoblikoval

⁷² V Torontu je bila izpričana celo »slovenska trgovinica«, kjer so prodajali slovenske izdelke, kot na primer Rogaško, Radensko itd. V: Arhiv SIM, škatla Kanada – Splošno.

⁷³ Mirjam Milharčič – Hladnik, ocena knjige: Abdelmalek Sayad, *The Suffering of the Immigrant, Dve domovini/Two Homelands*, 22, 2005, str. 231.

⁷⁴ Več o tem in seznam organizacij: Milica Trebše Štolfa, *Slovenci in njihove organizacije v Kanadi*, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 211-216.

⁷⁵ Janez Arnež, *Slovenski tisk v ZDA in Kanadi: 1940-1997*, Washington, Ljubljana, Studia Slovenica, 1998, Nada Bajič, *Informacijska dejavnost v Kanadi, SIK 1998*, str. 202-219.

⁷⁶ Milica Trebše Štolfa, *Slovenci in njihove organizacije v Kanadi*, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 216-219.

⁷⁷ Matjaž Klemenčič, *Odnos slovenskih izseljencev do stare domovine*, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 179.

celo Odbor za pomoč žrtvam poplav v Sloveniji, iz katerega je kasneje izšel Slovenski kongres za Kanado. Pogosto se je zbiralo sredstva za drage medicinske pripomočke, kot je bil na primer nakup ultrazvoka za UKC in druge opreme za številne slovenske bolnice. Prihajalo je tudi do zbiranja denarja za obnovo določenih kulturnih spomenikov v Sloveniji, kot na primer za obnovo Gregorčičeve hiše v Vrsnem. Popis vseh teh številnih akcij, ki sem jih uspela najti v virih, bi bilo dobro strniti v poseben članek. Zbiranje sredstev se je zlivalo iz številnih virov, od katerih so dobila najvidnejši pečat razna društva in klubi, v okrilju katerih se je ponavadi tudi organiziralo zbiranje.⁷⁸ Kanadski Slovenci so nasploh izkazovali veliko simpatij in pomoči ljudem v domovini, ki so se znašli v stiski. Vseskozi je prihajalo do pomoči posameznikov svojim lastnim družinam, velika finančna pomoč je prišla tudi za povojno obnovo. Težko je zaobjeti in popisati vse donacije kanadsko-slovenskih ustanov in posameznikov slovenskega izvora, saj jih je bilo v pol stoletja ogromno.

Odnos do domovine lahko opazujemo tudi skozi odnos izseljencev in izseljenskih institucij do ostalih izseljencev, ki jih veže izvor v skupni domovini, oziroma do institucij, ki delujejo na skupnem etničnem temelju. Kot je poudarila Cvetka Kocijančič, je bil socialni vzpon posameznih Slovencev v Kanadi pogosto vezan za dobro širše kanadsko-slovenske skupnosti, saj si je brez njih težko predstavljati finančno zahtevnejša podjetja na etničnem nivoju, kot so na primer gradnja cerkva, društev, domov, organizacija tiskovin, krožkov, srečanj, radijskih oddaj ipd., obenem pa je na principu etnične mreže pri uspešnih slovenskih podjetnikih dobilo zaposlitev precej Slovencev.⁷⁹

Preko Slovenske izseljenske matice,⁸⁰ cerkvenih in drugih organizacij kot tudi preko posameznikov so se oblikovali kanali, po katerih so se v Kanado pošiljali razni predmeti, kot na primer knjige slovenskih avtorjev, monografije o Sloveniji in slovenskih/jugoslovanskih posameznikih, šolski pripomočki, slikanice za otroke, pesmarice, kuharice slovarji, zemljevidi, stenski koledarji, slovenski filmi in glasba, diapozitivi slovenskih krajev.⁸¹ Menda ni odveč omeniti, da so ti kanali delovali tudi v obratni smeri.

Svojevrstna manifestacija čutenja do domovine so bile tudi vsakoletne »domovinske« proslave, ki zopet odsevajo politično-ideološki razkol, prenesen iz domovine. V prvi polovici julija so se v Wellandportu v Ontariu na farmi »Belgrade«⁸² majorja

⁷⁸ V arhivu SIM za Kanado je zbranih veliko časopisnih člankov, korespondenc in dopisov, ki pričajo o akcijah za najrazličnejše namene.

⁷⁹ Cvetka Kocijančič, *Izseljenstvo kot gospodarski dejavnik*, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001 str. 223-234.

⁸⁰ Slovenska izseljenska matica je bolj ali manj intenzivno vzdrževala kontakte z raznimi posamezniki in društvi, medtem ko je bila s strani politične emigracije, nasprotne režimu v Jugoslaviji, na slabem glasu, kot režimski podaljšek v tujini in kanal za zasledovanje spornih posameznikov, skupin in dejavnosti.

⁸¹ Različni dopisi in korespondenca v arhivu SIM, zlasti škatla 4.

⁸² Lastnik popularne farme je bil major kanadskega porekla William M. Jones (1895-1969), veteran obeh svetovnih vojn, ki je od partizanskega vodstva dobil status narodnega heroja, potem ko je bil leta 1943 izstreljen na Balkanu kot zavezniški agent. Pridružil se je partizanski vojski

Jonesa dogajale vsakoletne proslave kanadskega dneva neodvisnosti,⁸³ ki je potekal skupaj z dnevom julijskih vstaj jugoslovanskih narodov,⁸⁴ znanega tudi pod imenom kanadsko-jugoslovanski dan. Privabljal je na stotine ljudi vseh jugoslovanskih narodov in so ponavadi potekale na prostem, v vročih dneh kanadske kontinentalne klime. Za razliko od jugoslovanskega dneva so 28. junija praznovali slovenski dan protikomunistično in protijugoslovansko orientirane skupine. Ta praznik je potekal v verskem vzdušju in navadno v prostorih verskih objektov.

Ko že govorimo o praznovanjih, praznikih in podobnem, je vredno omeniti, da se kaže prepletenost slovenskih elementov s kanadskimi, lahko celo rečem z vseameriškimi, ki so se ponavadi manifestirali v organiziranih prireditvah. Tako so se na eni strani ohranila praznovanja, ki jih praznujemo tudi v Sloveniji (8. marec, Prešernov dan, martinovanje, miklavževanje, silvestrovanje, vinska trgatev, ocenjevanje vina in sira, koline, pustovanje, Miss Slovenije), na drugi pa so uvedli praznovanja, ki so prisotna v kanadski družbi (očetovski dan, valentinovo, »Canada day«), hkrati pa so se izoblikovale prireditve slovesne narave, ki jih v Sloveniji praviloma ne praznujemo, a imajo izrazito slovenski karakter (istrski dan, belokranjski dan, dolenski dan, Cankarjeva proslava, Gregorčičev dan, Baragov dan, dnevi avtohtonih slovenskih zamejcev). Nenazadnje se je in se še organizira veliko število prireditev, ki namigujejo, kakšno vlogo ima poleg simbolične vrednosti združevanja tudi njihova ekonomska plat; ob letni članarini, oglaševanju in subvencijah kanadske vlade so družabne prireditve ene najpomembnejših virov za delovanje društva in za upravljanje društvene imovine.⁸⁵

Slovenski izseljenci so v Kanadi podobno kot drugod po svetu, ustanavljali razna podporna društva, katerih glavni namen je bil premostiti gmotne, čustvene in druge težave v novem okolju. Značilno je, da so slovenska društva v Kanadi svojim članom izplačevala tudi bolniško podporo in posmrtnino. Osamljenost in odtujenost, ki jo izseljenci pogosto doživljajo v novi domovini, so blažili z druženjem v sorodnih jezikovnih in kulturnih skupnostih.⁸⁶ Te so zlagoma razvile razvejano strukturo z ustanovitvijo lastnih listov, nakupi zemljišč in organizacijo raznih družabnih dogod-

in o naravi njenega boja poročal zavezniškimi oblastem. Slabo desetletje po njegovi smrti so se svečanosti preselile na druga prizorišča.

⁸³ Gre za Canada Day (1. julij), dan, povezan s počastitvijo ustanovitve kanadske konfederacije leta 1867.

⁸⁴ Pri nas bolj znan kot dan borca (4. julij), v spomin na poziv CK ZKJ za boj proti okupatorju v letu 1941.

⁸⁵ Število prireditev, ki so vključevale pevske festivale, izlete, bankete, koncerte, razne piknike, športne dneve, verske praznike in že zgoraj naštetih praznovanj, je na vsedruštvenem nivoju blizu sto na leto.

⁸⁶ Kot je povedal Ted Kramolc, tistemu, ki emigracije ne doživi, pomeni izseljenstvo samo besedo. Zanimiva so tudi opažanja slovenskega psihiatra dr. Jurija Zalokarja, ki je opazil duševne stiske izseljencev zaradi različnih socioloških in psiholoških dejavnikov kot npr. nezmožnosti izražanja svojih čustev v tujem jeziku, zaradi spremembe okolja (ruralno – urbano), nacionalističnih in rasističnih izgrede, prevelikih pričakovanj, poklicne dequalifikacije, negotovosti, strahov, napetosti, zavračanja in nenaklonjenosti okolja. Stopnja teh stisk je različna, vsi jim še daleč ne podležejo.

kov. Delovale so kot nekakšen most med domovino in novim okoljem, hkrati pa so prispevale k ustvarjanju vezi med različnimi kulturami pestre kanadske družbe.⁸⁷ Do 90. let je bilo ustanovljenih okoli 50 društev.

Društva, ki so jih sami organizirali ali pa v njih zgolj sodelovali slovenski izseljenci, so bila številna, a hkrati tudi zelo razdrobljena, sama zase delujoča in različnih karakteristik. Opazen je oster, skoraj nespravljiv razkol glede na ideološko orientacijo, ki se je zrcalil v pisani paleti odnosov do domovine; od odklanjanja politične ureditve v Jugoslaviji do njenega pozitivnega vrednotenja. Antagonizmi se niso ustvarili le na ideološki ravni, ampak so se kazali tudi na osebni nivoju ter na tekmovalnosti in nezaupljivosti med različnimi društvi. Svoje so prispevale geografske in demografske danosti, torej velike razdalje in izredno razpršena poselitev Slovencev v Kanadi, ki so pogojevale nastanek društev v posameznih kanadskih pokrajinah. Značilno je oblikovanje društev glede na interes (verska, politična, kulturna, športna, lovska) kot tudi na regionalno provenienco izseljencev; izstopajo primorsko (SPD Simon Gregorčič), prekmursko (SPD Večerni zvon) in belokranjsko (Belokranjsko kulturno društvo).

Kot kažejo zapisniki Slovenskega društva v Beamsvillu, so bili naporji za ohranjanje slovenskih običajev v okviru društva prepuščeni pobudi nekaterih posameznikov. Zabeležen je bil tudi trk interesov različnih generacij; mlajši pogosto niso imeli potrebe identificirati se s slovenstvom na način, kot so to želeli njihovi starši (folklorni plesi, obiski prireditev). V času, ko so bili zaradi političnih razlogov uradni stiki matične domovine in izseljenstva relativno hladni, se je vez z domovino manifestirala zlasti na nivoju folklornih prireditev in raznih družabnih srečanj. Vsi ti dogodki so potekali v slovenskem duhu, a vendar se ne da zanikati vpetosti kanadske realnosti v njih.

V isti sapi, ki trdim, da je glede na povednost strokovne literature in virov, ki zadevajo Kanado, med slovenski izseljenci zazijala globoka vrzel med ideološkima opcijama (na eni strani na tiste skupine in posameznike, ki so bolj ali manj intenzivno vzdrževali pozitiven odnos do oblasti v Jugoslaviji oziroma Sloveniji, in na tiste, ki ji niso bili naklonjeni), ne morem iti mimo občutka, dobljenega na podlagi indicov, da je ta vrzel sčasoma izgubljala na globini; menim torej, da so nekatera društva kot tudi posamezniki brez neke posebne obremenjenosti *na kulturnem nivoju* lahko sodelovali tako z »neoporečno« kot tudi s strani jugoslovanskih uradov opredeljeno »sovražno«⁸⁸ oziroma »politično« emigracijo. Na podlagi teh opažanj se pojavlja občutek togi in dihotomni kategorizaciji »naši« — »njihovi«, saj lahko dobi rubrika »ostalo« večje razsežnosti, kot si mislimo.

Tako so ob Titovi smrti nekatera slovenska društva iz Toronta, Hamiltona, St. Catharines in Kitchenerja na pobudo torontske Kanadsko-slovenske skupine za kulturne izmenjave priredila spominsko svečanost, ki je v sredo zvečer, 14. maja 1980, potekala v restavraciji na ladji »Jadran«; ta je bila v lasti poslovneža slovenskega rodu

⁸⁷ V zapisnikih slovenskega društva Bled iz Beamsvilla je večkrat omenjeno sodelovanje z različnimi drugimi društvi - madžarskimi, holandskimi, lokalnimi, slovenskimi (iz Montreala), cerkveno skupino iz Hamiltona ter različnimi jugoslovanskimi društvi.

⁸⁸ Sklicujem se na mapo v okviru arhiva SIM, ki ima takšen naziv.

Johna Letnika. Komemoracije, ki jih je v čast Titovem spominu in delu organiziral kljub nenehnim grožnjam, so privabile okoli tisoč ljudi. Opazka jugoslovanskega konzula Dimitrija Grčarja se v zvezi s tem glasi: »Značaj komemoracije povodom smrti PR [predsednika Tita] bio je baš u tome, što je imala medjudruštveni kakakter, što se prvi put dogodilo u historiji slovenačkog iseljništva, da se jednoj ovakvoj iniciativi pridruže i druga društva iz šireg područja Toronta, koja do tada nikada niso manifestirala privrženost SFRJ.«⁸⁹

Že večkrat omenjeno slovensko društvo Bled iz Beamvilla je v 70. in 80. letih izkazovalo veliko naklonjenost religioznim praksam in hkrati tudi jugoslovanski državi. Sistematično in dosledno praznovanje katoliških praznikov, ki v Jugoslaviji tedaj še niso bili del javne sfere, kot tudi način naslavljanja članov v društvu (sobrat, sosestra), se je mešalo s slavljenjem praznikov, ki so imeli v Jugoslaviji veliko težo. Zdi se, da je omenjeno društvo skušalo preseči konflikte ideološkega izvora, saj so le-ti bremenili njegovo delovanje in obstoj.

Nenazadnje tudi literarno delo Teda Kramolca *Potica za navadni dan*, v katerem je orisal družbo slovenskih izseljencev, ki se je dobivala na neformalnih srečanjih, čeprav so bili različnih ideoloških prepričanj, namiguje v prid zgoraj omenjeni opazki. Seveda bi se morala v ta namen izvesti obširnejša študija, ki bi presegla preučevanje tega fenomena na javnem in deklarativnem nivoju.

Ko že omenjam literaturo, naj poudarim, da predstavlja ravno analiza literature izseljencev za zgodovinarje enega od prezrtih, a zelo pomembnih virov in izzivov za preučevanje izseljenske tematike, kar se je tudi na kanadskem primeru zelo zapostavljalo. Ventil, ki jih piscem ponuja pisanje, odkriva tudi temačnejšo plat življenja. Evfemizmi in olepševanje izseljenskega življenja, zgodbe o uspehu, ki se zrcalijo iz časopisnih člankov, večjega dela intervjujev in korespondence dobijo skozi literaturo pogosto svoj negativ. Izseljenska literatura ponuja najrazličnejše subjektivne aspekte v doživljanju, dogajanju in čustvovanju in tako nedvomno širi vpogled v izseljenstvo ter ga postavi v določen kontekst. Pomaga postavljati nova vprašanja pri raziskovanju in rušiti stereotipe. Če upoštevamo, od kako široke množice dejavnikov je odvisno ne samo literarno, ampak splošno umetniško ustvarjanje, literatura gotovo ne bi smela biti tako zapostavljena v preučevanju izseljenstva, kot se zdi, da je.

Tudi v kanadskem okolju je naletel na plodna tla talent množice ustvarjalcev, ki se lahko primerjajo z najboljšimi iz domovine. Nekateri literarni ustvarjalci slovenskega porekla se vpeti v tujejezično okolje lažje izražajo v angleščini, čeprav črpajo iz slovenske dediščine. Golo naštevanje avtorjev na tem mestu nima nobenega smisla. Treba je povedati, da je ustvarjanje slovenskih izseljencev v Kanadi glede na število izseljencev izredno široko in plodno.⁹⁰

⁸⁹ Poročilo konzula Dimitrija Grčarja, *Aktivnosti pojedinih slovenačkih organizacija i društava* (str. 9), arhiv SIM, škatla Kanada 4.

⁹⁰ Več o avtorjih v Kanadi in njihovih publikacijah najdemo v: Mirko Jurak, *Družbenokulturno ustvarjanje Slovencev v Kanadi*, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 193-207; Mirko Jurak, Ka-

OSAMOSVAJANJE SLOVENIJE

V procesu oblikovanja samostojne slovenske države je prišlo do zelo enotnega nastopa kanadskih Slovencev, ko je veliko ljudi izkazalo podporo slovenskim prizadevanjem. Hkrati je treba opozoriti, da je v virih mogoče razbrati samo vidnejšo, torej odobravajočo plat, ne pa tudi morebitnega nasprotovanja ali indiferentnosti.⁹¹ To je povsem razumljivo, kajti v evforiji, ki je spremljala proces osamosvajanja, so bili tudi v javni sferi nastajajoče slovenske države v veliki meri zadušeni in preglašeni pomisleki, dvomi in negotovosti, ki so se nedvomno pojavili ob tej koreniti družbeno-politični spremembi.

Želja po samostojni slovenski državi ni zrasla čez noč. Gre za skoraj 150 let staro idejo Zedinjene Slovenije, v katero so se skozi ves ta čas polagali različni predlogi in rešitve. V kanadskem okolju so se nad slovensko politično samostojnostjo že po drugi svetovni vojni ogrevali redki posamezniki in skupina okoli *Slovenske države*. Od konca 80. let je pod vplivom družbeno-političnih in drugih sprememb (Titova smrt) prihajalo do izrazitih sprememb v odnosu do politične in kulturne umestitve slovenskega prostora.⁹² V tem času se je skokovito povečalo število javnih razprav v zvezi z vrednotenjem in povezovanjem vsega slovenskega etničnega prostora pri nas,⁹³ kar gotovo ni ostalo brez odmeva med kanadskimi Slovenci.

Ti so izkazali precejšnjo mero zanimanja za izvorno domovino in simpatije do slovenske samostojnosti, ki je bila s plebiscitom v decembru 1990 izražena s strani slovenskega volilnega telesa. Postavitev na stran »demokratske odločitve, da bo v svoji domovini svoj gospodar«,⁹⁴ je postala še bolj evidentna ob začetku oboroženih spopadov med JLA in TO, ki so se začeli odvijati neposredno po razglasitvi neodvisnosti. Obsežna kampanja je v Kanadi pogosto potekala v hrvaško-slovenski navezi, bila pa je le del prizadevanj vseh Slovencev po svetu, ki so se združili v Svetovnem slovenskem kongresu. V okviru le-tega je bil že 25. maja 1990 organiziran Kanadski slovenski kongres, ki je v imenu »ohranjanja slovenskih izročil, /.../ pripadnosti slovenstvu in demokratičnim načelom« zdržil večino kanadsko-slovenskih organizacij.⁹⁵

Od 28. junija 1991 je bilo pred ontarijskim parlamentom organiziranih več zborovanj, na katerih je prišlo do izraza moralne podpore in do zbiranja materialnih sredstev. V znak povezanosti in čutenja z dogajanjem v Sloveniji so se prodajali razni predmeti s

nada, str. 333-381; *Biografije in bibliografije* (več avtorjev), V: *Slovenska izseljenska književnost 2, Severna Amerika*, (ur. Janja Žitnik), Ljubljana 1999, str. 385-457.

⁹¹ Poročilo slovenskega informacijskega centra v Kanadi o vojni v Sloveniji, brez datuma, Arhiv SIM, Škatla Kanada-splošno.

⁹² Matjaž Klemenčič, Delovanje slovenskih izseljencev v Kanadi za neodvisno Slovenijo, *Razprave in gradivo* št. 40, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2002, str. 108.

⁹³ Glej porast števila publikacij na spletni strani www.cobiss.com na teme koroški plebiscit, slovenske manjšine, slovensko narodno vprašanje.

⁹⁴ Kanadski Slovenci v podporo domovini, arhiv SIM, škatla Kanada – Splošno, brez datuma in avtorja.

⁹⁵ Matjaž Klemenčič, Delovanje slovenskih izseljencev v Kanadi za neodvisno Slovenijo. *Razprave in gradivo*, št. 40, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2002, str. 108.

slovenskimi simboli. Več kot tisoč posameznikov je poslalo v Ottawa protestna pisma vladi, naj deluje v smeri priznanja neodvisnosti Slovenije. V tem času je bil v Torontu ustanovljen Slovenski informacijski center, katerega namen je bilo informiranje kanadske javnosti, zbiranje podatkov in posredovanje pri vladi za priznanje Slovenije. Parlamentarni poslanec slovenskega porekla Jesse Flis je za podporo slovenski odločitvi zaprosil tedanjo kanadsko ministrico za zunanje zadeve Barbaro McDougall. Zelo pomembno javno vlogo v smislu povezovanja slovenskega izseljenskega telesa je igrala tudi slovenska cerkvena skupnost, ki je organizirala posebne maše, kanadskemu premierju Brianu Mulroneyu pa je posebno pismo posredoval torontski nadškof Alojzij Ambrožič. Najbrž je bila kot posledica tega delovanja v okviru kanadske vlade ustanovljena posebna komisija za Slovenijo in Hrvaško.⁹⁶

Največja aktivnost je bila zabeležena v Ontariu, vendar so se protestna zborovanja dogajala po vsej Kanadi. Njihov namen je bil prepričati uradno kanadsko politiko, naj spremeni gledanje na proces dezintegracije Jugoslavije, in pridobiti podporo kanadske javnosti. Premier Mulroney je bil v začetku s svojimi izjavami zelo zadržan do nastanka samostojne slovenske države, morda tudi zaradi analogij na separatistične težnje v Quebecu, ki so v tistem času dosegale višek. Njegov jezikovni register je pomenljiv in je odraz tedanje politične stvarnosti: »Države ne držijo skupaj tanki in puške, pač pa volja ljudi, da skupaj živijo. Kanada bo podprla ureditev nove *Jugoslavije*, do katere bodo *Jugoslovani* prišli na miren način« (označila U.S.). Ervin B. Podgorsak, zdravnik in profesor v montrealški McGill University je v dnevniku *Gazette* objavil članek, v katerem je zahteval kanadsko priznanje Slovenije na podobnem principu, kot je Kanada ob razpadu Sovjetske zveze priznala Ukrajino.⁹⁷

Slovenski Kanadčani so slovenski prostor umeščali »med razvite zahodnoevropske narode in ne na Balkan«.⁹⁸ Veliko se je govorilo o slogi, o pripadnosti slovenskemu narodu ter se pozivalo k prispevanju materialne in moralne pomoči Sloveniji.⁹⁹ Pri tem je sodelovala večina kanadsko-slovenskih organizacij. Ob dejstvu, da je Kanada priznala Slovenijo kot samostojno in neodvisno državo že 15. januarja 1992, je nemogoče spregledati agitacijo tamkajšnjih slovenskih izseljencev .

ZAKLJUČNE MISLI

Slovenska izseljenska skupnost, vpeta med sedanostjo v kanadski multikulturni družbi in preteklostjo v slovenskem okolju je spričo relativne številčne majhnosti v tej

⁹⁶ Kanadski Slovenci v podporo domovini, arhiv SIM, škatla Kanada – Splošno; Matjaž Klemenčič, Delovanje slovenskih izseljencev v Kanadi za neodvisno Slovenijo, *Razprave in gradivo*, št. 40, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2002, str. 107-119.

⁹⁷ Comment, *The Gazette*, Montreal, 19. december 1991.

⁹⁸ Kanadski Slovenci v podporo domovini (kopija brez datuma), arhiv SIM, škatla Kanada – Splošno.

⁹⁹ Iz Kanade je prišlo blizu 330.000 kanadskih dolarjev denarne pomoči samo iz *Slovenian Relief Fund*. Koliko je bilo privatnih donacij je praktično nemogoče ugotoviti.

postrani in raznoliki severnoameriški državi na prvi pogled obsojena na asimilacijo. Dosedanje, resda maloštevilne raziskave skupaj s posrednimi, tudi povsem naključno pridobljenimi podatki, kažejo na to, da tako enoumne trditve vendarle ne vzdržijo in da je strategija ohranjanja kulturne dediščine izjemno raznolika. V času, ko imajo priseljenci v Kanadi že vnuke in pravnuke, je očitno, da se nekateri izmed njih zelo radi podajajo v raziskovanje korenin svojih staršev.¹⁰⁰ Marsikdo od njih, ki je povsem vključen v kanadsko družbo, se po starših ali starih starših čuti nekoliko Slovenca. Občutenje slovenskosti slovenskih Kanadčanov je vezano na emotivno doživljanje in ponavadi pride do izraza zlasti ob omejenih priložnostih, torej v navezavi na prvine folklorne narave (na hrano, glasbo, pesmi in zgodbe, ples idr.). Vprašanje, na katerega bržkone ne bomo mogli nikdar odgovoriti v popolnosti, je, koliko teh izseljencev in njihovih potomcev še ohranja slovenske običaje in stike z domovino, razume slovensko in v kolikšni meri. Pogosto je jezikovni register izseljencev in njihovih potomcev obarvan narečno in zajema besedišče tistih področij, v katerih se najpogosteje ne najde angleških sopomenk. Stopnja poznavanja slovenskega jezika in slovenske kulture je odvisna od intenzivnosti prenosa informacij s strani staršev in sorodnikov, od frekventnosti stikov s sorodniki in znanci v domovini pa tudi od lastnega zanimanja.

Določeni dramatični dogodki, kamor lahko štejemo naravne katastrofe, simbolne manifestacije (prazniki, proslave), politične, religiozne dogodke in tudi športne dogodke, lahko stimulirajo oziroma povečajo občutja skupinske pripadnosti, v tem kontekstu torej povečan občutek slovenskosti in čutenja do domovine. Pomembno je poudariti, da ta občutja niso fiksna in sama po sebi umevna, ampak je intenziteta trenutkov ali obdobja, ko se kolektivna solidarnost in občutek povezanosti (na etničnem oziroma tudi na katerem drugem nivoju) okrepi, v veliki meri odvisna od zunanjih dražljajev, ki galvanizirajo občutke kolektivnosti, skupinsko identiteto.¹⁰¹

Večina izseljencev s slovenskim poreklom – pa ne le v Kanadi – pogosto izpostavlja, reprezentira občutje slovenskosti bolj intenzivno, kot jo manifestiramo mi, Slovenci v Sloveniji. Pri tem se v večji meri poslužujejo različnih simbolov slovenstva (Triglav, Bled, lipa, kozolec, narodna noša, harmonika, tipična slovenska hrana). Njihova predstava o domovini je pogosto zamrznjena v predstavi še iz časa njihove izselitve. Podoba o domovini se intenzivno meša z novim okoljem in vsa občutenja o slovenskosti je nujno treba upoštevati tudi v tem kontekstu.

¹⁰⁰Na to kaže porast zanimanja za preteklost in relativno pozitivni odzivi slovenskih Kanadčanov, če se kdo zanima za njihove življenjske zgodbe. Obstaja celo Kanadsko slovensko zgodovinsko društvo, katerega namen je ohranjanje zgodovine Slovencev v Kanadi, zbiranje zgodovinskih podatkov in vzpostavitev arhiva, ki bi bil dostopen raziskovalcem.

¹⁰¹Izhajam iz knjige Rogersa Brubakerja, ki uvaja pojem skupinskost namesto pojma skupine. Skupinskost označuje začasno občutenje kolektivne pripadnosti. Rogers Brubaker, *Ethnicity without groups*, Cambridge, London: Harvard university press, 2006.

SUMMARY

**THE ATTITUDE OF SLOVENIAN EMIGRANTS IN CANADA
TOWARDS HOMELAND AFTER THE SECOND WORLD WAR**

Urška Sterle

Based on archival sources and a synthesis of existing literature available in Slovenia, the article presents a survey of the attitudes of Canadian Slovenians towards their native land, which were conditioned by the motives and reasons for emigration as well as by their experience of life in Canada. Qualitative sources, which are being used more and more within the field of history, should be used to complement quantitative sources in order to shed light on certain aspects, since a too one-sided application of any of these two methodologies may quickly lead to false generalizations and simplifications which distort a reality that is already hard to put into words. Some of the considerations which deserve to be taken into account when researching emigration and emigrants include the question of a sharp time-frame, the definition of the community of Slovenian emigrants and the question of what is a homeland. At the same time the extraordinary variety of attitudes towards the homeland, which complement the general idea of a fundamental ideological division in these attitudes among Slovenian emigrants, should also be noted. The author presents emigrants' attitudes towards their homeland in light of the different phases of emigration to Canada, the phenomena of refugees and repatriates, religious beliefs, Slovenian and Slovenian-Canadian celebrations, and humanitarian and political actions of Slovenians in Canada. In addition, individual emigrants' perspectives are used to transcend simple black-and-white understandings of the issues.

The article exposes a great shortage of scientific literature about Slovenian emigration to Canada and thus shows numerous grey areas that should be studied within the whole history of Slovenians and nevertheless also in the context of the history of Canada.